

LUND UNIVERSITY

Amman eller Amen?

Om censuren i Olof von Dalins Witterhets-Arbeten

Möller, Daniel

Published in:
Filologi og sensur

2015

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Möller, D. (2015). Amman eller Amen? Om censuren i Olof von Dalins Witterhets-Arbeten. I H. Bøe, C. Janss, & S. B. Taugbøl (Red.), *Filologi og sensur: bidrag til en konferanse avholdt av Nordisk nettverk for edisjonsfilologer 11.-13. oktober 2013* (s. 87-111). (Skrifter (Nordisk Nettverk for Editionsfilologer); Vol. 11). Novus Forlag.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Amman eller Amen?

Om censuren i Olof von Dalins *Witterhets-Arbeten*

I

Olof von Dalins (1708–1763) ställning i den svenska litteraturen är oomtvistad men sällan diskuterad i modern forskning. Det gäller såväl hans prosa som hans dramatik och poesi. Den epokgörande veckotidskriften *Then Swänska Argus*, utgiven 1732–1734, den allegoriska berättelsen *Sagan Om Hästen* från 1740 och eposet *Swenska Friheten* (1742) har ägnats flera studier och monografier, men så är inte fallet med hans mycket omfattande tillfällespoetiska produktion.¹ En avgörande anledning till att Dalins författarskap inte varit föremål för någon längre vetenskaplig studie över huvud taget på nära nog ett halvt sekel, är att det inte existerar någon samlad systematisk utgåva av hans tillfällesdiktning. Nästan all poesi av Dalin är nämligen tillfällespoesi – dikter som kan knytas till specifika händelser såsom bröllop och begravningar.²

De stora tillfällespoetiska arterna, grav-, bröllops- och lyckönskingspoesi, är således väl representerade hos Dalin. Tillfällesdiktningen var i 1700-talets litterära och samhälleliga klimat en viktig och vital genre som användes bland annat för att föra fram synpunkter i politiska, moraliska och litterära frågor och som samtidigt skrevs för att stärka författarens karriär. Mycket av denna diktning tillkom i nära kontakt med ledande adelskretsar och hovet, faktorer som måste tas med i beräkningen när man bestämmer arten av och innehållet i Dalins kritik av samhälleliga institutioner, andra poeter, lärda och inte minst klerikala makthavare. I

Bild 1. Olof von Dalin. Gravyr av Fredrik Akrel 1773. Foto: Lunds universitetsbibliotek.

likhet med inte så få andra författare under Frihetstiden diskuterade Dalin gärna politiska frågor i sina verk. Allusionerna på politiska och klerikala – i synnerhet prästerliga – spörsmål och tilldragelser i samtiden är många. Redan i *Then Swänska Argus* grep censorn in och strök i hans texter, men framlade även konstruktiva förbättringsförslag. Också i till-

fällesdiktningen dryftade Dalin gärna ömtåliga frågor, något som fick censorn att reagera.

Ingen samlad, vetenskaplig utgåva av Dalins tillfällespoetiska produktion finns alltså ännu att tillgå. Den som vill forska om honom i det perspektivet är hänvisad till de diktmanuskript som finns bevarade i bland annat Kungliga biblioteket, Riksarkivet och Uppsala universitetsbibliotek – samt till författarens *Witterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art* som utkom i sex oktavband 1767, fyra år efter hans död, och som förutom poesi även innehåller dramer och olika slags texter på prosa.³ *Witterhets-Arbeten* är emellertid inte tillförlitlig. Utgivarna Jonas Böckman och Olof Dahlström har i syfte att klara censuren gjort ändringar i och omarbetat många av Dalins texter.⁴

I *Witterhets-Arbeten* saknas enligt Ingemar Carlssons beräkningar många hundra verk från hovtiden, det vill säga från 1750 och framåt, och även många äldre texter saknas i utgåvan.⁵ Georg Gezelius påpekar i sitt biografiska lexikon, vars första del utkom 1778, endast halvtannat decennium efter Dalins död, att författarens skrifter «knapt hunno flyta ur hans penna, förrän de flögo omkring Riket, at läsas och berömas».⁶ Vissa av Dalins texter tjuvtrycktes redan under hans livstid, till exempel i antologier som Bengt Bergius' *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif* och *Allahanda* från 1750-talet,⁷ medan andra ännu ligger opublicerade i arkiven. Därtill kommer, att många manuskript av författaren förstördes (brändes) av honom själv efter Lovisa Ulrikas misslyckade försök till statskupp 1756, då Kanslirätten dömde Dalin till böter och förvisning från hovet.⁸

Sven G. Hansson, som på 1960-talet publicerade ingående textkritiska studier av *Witterhets-Arbeten*, varur flera exempel i det följande är hämtade,⁹ framhåller att Dalin i denna utgåva ofta framstår som «mera polerad och försiktig än vad han i verkligheten varit.» (Hansson 1963, s. 231). Det är ett viktigt påpekande, för trots att utgivningen av *Witterhets-Arbeten* sammanfaller med avskaffandet av censuren och införandet av den svenska tryckfriheten i december 1766, har Dalins manuskript alltså utsatts för granskning. Många av texterna har modifierats, och flertalet ändringar har ägt rum på de religiösa och klerikala områdena.¹⁰ Frihetstidens «järnhårda censur»¹¹ har lämnat åtskilliga spår i utgåvan.

Uppgiften att bringa klarhet i vad utgivarna av *Witterhets-Arbeten* har ändrat – och varför de ändrat det de ändrat – är viktigt för uttolk-

ningen av det anstötliga innehållet i Dalins dikter. Relationen mellan olika versioner av en text, liksom relationen författare–adressat–avskrivare–läsare, kräver stor uppmärksamhet från den moderna kommentators sida. Det gäller således att söka bringa klarhet i om – och i så fall i hur stor utsträckning – en specifik dikt har blivit föremål för ändringar inför publiceringen i *Witterhets-Arbeten* och/eller om den ändrats i ett tidigare skede.

Ett verks intrikata samspel med det omgivande samhället, den sociala process som ligger bakom och leder fram till en tryckt litterär produkt, gör att författarens intention ofta är svår att frilägga. Ett verk är i nästan lika hög grad en produkt av sociala processer som en produkt av en enskild individ.¹² Det är essensen i Jerome McGanns intentionskritiska hållning, framlagd i den inflytelserika studien *A Critique of Modern Textual Criticism* (1983, ny utg. 1992). McGanns rekommendation, att den tryckta version av ett verk som först mötte läsarna bör läggas till grund för en vetenskaplig utgåva, är alltså tillämplig på *Witterhets-Arbeten*. Men eftersom antologin är så hårt redigerad, på sina håll gravt korrumpierad, ter det sig mer motiverat att välja manuskripten som grundtext. Det finns all anledning att avlägsna och upplysa läsarna om alla typer av interventioner och 'förbättringar', utförda av bokgranskade myndigheter, om det finns originalmanuskript bevarade av en författare. I Dalins fall har många autografer säkrats av personer som stått honom nära. Originalmanuskripten är av stort värde för både bilden av Dalin och hans poetiska verksamhet.

Vid valet av grundtext för återgivande av citat – i artiklar och i andra sammanhang – iakttar jag följande textkritiska princip: Om dikterna finns i autograf citeras alltid dessa i första hand; om de inte existerar i autograf citeras *Witterhets-Arbeten*; i tredje hand återges dikterna efter avskrifter eller efter samtida tryckta textantologier, vilka är att betrakta som en form av avskrifter. Principen följs på inrådan av ovan nämnde Ingemar Carlsson, Svenska Vitterhetssamfundets Dalinredaktör, som förbereder en stor textkritisk edition av Dalins tillfällespoesi. Det finns dock (vilket Carlsson givetvis är medveten om) avskrifter av Dalins förtrogna som nära nog är att likställa med original, till exempel i Rålambska samlingen i Kungliga biblioteket (Rål. fol. 145a och 145b).¹³ Dessa avskrifter har ett större värde än versio-

nerna i den postuma utgåvan, eftersom de med stor sannolikhet inte försetts med tillägg eller blivit föremål för strykningar. Det kan man sluta sig till genom att jämföra sådana dikter som både föreligger i original och i avskrift. Då finner man att skillnaderna mellan originalen och de pålitliga avskrifterna ofta endast rör ortografi och interpunktion.

II

Trots att censursväsendet inrättades i Sverige först 1686, har det alltsedan 1500-talet förekommit bokcensur i landet.¹⁴ «Med boktryckarkonsten följde möjligheten att föra ut det tryckta ordet men också statsmaktens intresse av att reglera tryckerinäringen med exklusiva privilegier och att kontrollera det tryckta ordet med censur», skriver Johan Hirschfeldt.¹⁵ Det är bland annat därför som den handskrivna litteraturen var så livskraftig långt efter att boktryckarkonsten fått sitt genombrott: de handskrivna texterna och dikterna tvangs inte gå vägen om de bokgranskande myndigheterna, utan kunde anonymt och utan kritisk bedömning kringgå censuren och oförmodat göra sin entré i det offentliga rummet. I och med 1766 års tryckfrihetsförordning avskaffades som nämnts censuren, utom för teologiska skrifter.¹⁶ Det skulle dock inte dröja länge förrän det under de kommande decennierna stegvis skedde nya inskränkningar i tryckfriheten.

Ett beprövat sätt att överlista censorn var att skriva en till synes oskyldig text – till exempel en bröllopsdikt eller en gravdikt över en hund – och strö in mer eller mindre kamouflerade, subversiva kommentarer. Ibland avhandlas just andra ämnen i tillfällespoesin än de påbudna och väntade. Barockpoeten Sophia Elisabet Brenner (1659–1730) smög, som Ruth Nilsson utrett, ibland in feministiska och därmed politiskt syftande kommentarer i sin tillfällesdiktning.¹⁷ I djurgravvopoesin, som jag själv ägnat en studie, var det snarare regel än undantag att smussa in halvt dolda och överraskande ståndpunkter. Denna på ytan bagatellartade diktning var inte bara en övningsarena för poeten och ett sätt att visa sin lärdom, spiritualitet och formuleringsförmåga – den laddades inte sällan med ett sprängstoff som kunde användas både karriärmässigt och politiskt.¹⁸

Ett exempel från bröllopspoesins område, där den på liknande sätt tagits i beslag och använts för att föra fram oväntade åsikter, i detta fall politiska ståndpunkter, är de så kallade strickerska bröllopsverserna.¹⁹ Under frihetstidens sista år, på 1760-talet, författade lektorn, paskillanten och hatsympatisören Johan Stagnell (eller Stagnel, 1711–1795) anonymt en bröllopsdikt till Johan Christopher Stricker (1726–1792) och Ulrica Elisabet von Hauswolff,²⁰ utformad som ett grovt angrepp på det regerande mösspartiet, särskilt dess handelspolitik.²¹ Dikten trycktes i Kalmar 1768 och utkom sedan i två nya, storsäljande upplagor i Stockholm. Efter några raders läsning står det klart att syftet med dikten – som följdes av flera motskrifter av andra skribenter och gemälen av författaren – egentligen inte var att uppmärksamma brudparet, utan att kritisera ett politiskt parti. De strickerska verserna väckte stor uppmärksamhet i samtiden och är sedan länge kända.²²

På liknande sätt är Denis Diderots och Jean d’Alemberts *Encyclopédie* (1–35, 1751–1780) styckvis konstruerad. Precis som Dalin, stimulerade artikelförfattarna i encyklopedin sina läsare (genom anspelningar och antydningar) att söka efter mening och innebörd mellan raderna – «and to listen for double-entendre» (tvetydiga ord och uttryck).²³ Artiklarna med det mest subversiva tankegodset, den mest betydande och dräpande kritiken av religionen och kristendomen, har här gömts undan för att kunna passera obemärkt för censuren – och det blev något av en sport att leta upp dessa undangömda artiklar och textpassager som kamouflerats under dunkla och exotiskt klingande uppslagsord. I *The Business of Enlightenment. A Publishing History of the Encyclopédie, 1775–1800* (1979) framhåller Robert Darnton att encyklopedisterna «draped the pope in Japanese robes before mocking him in SLAKO; they disguised the Eucharist as an extravagant pagan ritual in YPAINI; they dressed up the Holy Spirit as a ridiculous bird in AIGLE; and they made the Incarnation look silly as a superstition about a magic plant in AGNUS SCYTHICUS.»²⁴

*

Tre bokgranskare var i olika skeden verksamma under Dalins tid: Johan Rosenadler (1664–1743) åren 1716–1743, Gustaf Benzelstjerna (1687–1746) från 1737 och fram till sin död och Niclas von Oelreich (1699–

1770) åren 1746–1766. Skälet till ett ingripande från deras sida kunde vara att det presumtiva tryckalstret innehöll samhällsomstörtande inslag, till exempel kritik av kyrkan och kungamakten, eller att det av olika skäl – till dels eller *in extenso* – ansågs undermåligt. Bland censorns skyldigheter ingick även att se till så att oönskad litteratur inte fördes in i landet eller spreds via bokauktioner (Sylwan 1893, s. 127 f.).

Kritiken av censorns tryckningstillstånd eller *imprimatur* (må tryckas!) var särskilt stark åren som föregick censornsämbetets upplösning. Bland annat vädrades det i poesins form. I en lekfull och skämtsam men allvarligt syftande ingress till en gravdikt från 1762 över den småländske kyrkoherden Johan Ahlbaum, signerad och försedd med ett «Imprimatur» av initialerna «J - - S - -», bakom vilka den ovan nämnde Johan Stagnell möjligen döljer sig, läser vi: «J denna Grafskrift finnes intet, som antingen strider emot Guds ord eller anständigheten, utan blott mot Poesien, i hwilken är fel i hwar rad, därför kan den få tryckas.»²⁵ För att illustrera det sagda följer därpå en avsiktligt taffligt skriven dikt.

De två årtalen som figurerar här, 1762 då dikten uppges vara författad och 1785 då den trycktes, är viktiga i sammanhanget. Det är ingen slump att publiceringen i *Stockholms Posten* ägde rum två decennier efter att den skrivits: det har sin grund i de etappvisa inskränkningarna av tryckfriheten som påbörjades bara ett knappt decennium efter 1766.²⁶ Frågan om tryckfrihet och myndighetsgranskning av manuskript var med andra ord lika aktuell 1762 som 1785. Det senare året gavs boktryckarna ensamrätt, så kallat privilegium, på att ge ut periodiska skrifter – men detta privilegium kunde när som helst återkallas, vilket kan uppfattas som «en ren och effektiv boktryckarcensur» (Hirschfeldt 2009, s. 385).

III

Granskningsförfarandena kring det textmaterial som så småningom skulle bli *Witterhets-Arbeten* är komplicerade. Det fanns inkonsekvenser i censorssystemet. Textmaterialet underkastades bland annat förhandscensur av Kanslikollegium, under vilket censorn var ställd. På grund av alltför lättvindiga utfärdanden av tryckningstillstånd kom bokgranskaren vid denna tid, Niclas von Oelreich, i konflikt med både sina överordnade

i Kanslikollegium och med prästerskapet.²⁷ Kollegiet, som kunde granska alldeles oberoende av sin censor, modifierade vissa och mönstrade ut andra av Dalins texter.²⁸ De flesta ändringarna och exkluderingarna bär dock, som antytts, utgivarna själva ansvaret för – men de har troligen delvis skett i samråd med Kanslikollegium. Hansson menar att det framstår som troligt att «någon eller några av kanslikollegiets medlemmar (och eventuellt andra av Dalins vänner) i samråd med utgivarna tjänstgjort med en förhandsscensur med uppgift att på ett tidigt stadium undanröja eventuella stöttestenar.» (Hansson 1963, s. 180).

Det är en bedömning som jag delar. En text kunde nämligen förbjudas efter påtryckningar från en annan instans. Stockholmskonsistoriet, alltså huvudstadens domkapitel, överklagade utgivningen av texter som det ansåg var anstötliga i moraliskt eller religiöst hänseende och kunde kräva att censorns imprimatur upphävdes. Genom att ändra i Dalins och andra författares texter kunde Kanslikollegium på förhand värja sig mot den inflytelserika, andliga myndighetens klagomål (ibid., s. 185). Troligen är det just domkapitlet som Böckman och Dahlström har i åtanke när de i företalet till *Witterhets-Arbeten* talar om att inte bara censuren utan även andra faktorer har förorsakat ändringarna i Dalins texter. Formuleringen lyder: «Det har [...] icke undfallit Utgifwarne, at en del af de i denna Samling införda Arbeten kunnat tarfwa någon mera betydande rättelse, än den som *Censuren* och wiða andra omständigheter i et och annat Stycke gjordt oomgängelig [...]» ([Böckman & Dahlström] 1767, s. [VIII]).

Dalin hade vid flera tillfällen drabbat samman med prästerskapet efter att ha författat nidskrifter över det. I sina dikter hade han strött in anspelningar bland annat på det han uppfattade som dess girighet och storordiga, omständliga predikomanér. Han var mycket illa ansedd i den klerikala sfären och det förekom att präster gick till motangrepp. Kyrkoherden i Klara församling i Stockholm, Justus Christopher Hauswolff (1708–1773)²⁹ författade på 1750-talet exempelvis en promemoria mot Bengt Bergius' antologi *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif*, vilken som nämnts innehåller många texter av Dalin. I sina «Nödiga påminnelser emot de så kallade Små-Saker», som skriften kallas, anför Hauswolff två dikter av Dalin och skriver att sådant «icke tjénar til minsta nytta och gagn, utan endast är tokroligt, narraktigt och det fåfänga sinen allenast

kunna få skratta åt.» (Citerat efter Hansson 1963, s. 185.) Vid 1752 års riksdag menade sig prästeståndet ha blivit «med ridicula [löjeväckande] färger avmålade».³⁰ Ståndet torde med detta ha åsyftat de många antikle- rikala dikter och texter som cirkulerade i handskrift och som fanns tryckta i tidens antologier,³¹ och man hade med största sannolikhet även Dalins så kallade kalottpredikningar i åtanke, vilka skrivits till drottning Lovisa Ulrika.

I sina kalottpredikningar, vilka Dalin inlett författandet av under hov- tiden i början av 1750-talet, kritiserar han frimodigt prästerskapet. Kalottidén kom från Frankrike, där *Le Régiment de la calotte* hade bildats redan 1702. Personer som gjort bort sig i offentligheten genom blamager och snedsprång samlades och försågs med kalott – «för att skydda deras svaga huvuden mot olämplig yttre påverkan».³² Gradvis blev det efter- traktat att vara med, och bland medlemmarna fanns till exempel Voltaire. Man roade sig med kvicka dikter och satirer på prosa och parodierade talen i Franska akademien. Drottning Lovisa Ulrika var själv stormästa- rinna i den svenska kalottförsamlingen, där Dalin 'predikade' iförd röd prästkappa, papperskrage och kalott. Poeten trädde bland annat in i rol- len som Nicopompus, vilken förklarades ingå i en uråldrig succession som tog sin början med Adamus och fortsatte med bland andra Esau, Nebukadnessar och Skrikhalsius. Ibland framfördes förkunnelserna av hovmannen och sedermera översten Carl Gustaf Barck (1708–1791), som kunde gå in så helt i sin roll att han dunkade på den av brädlappar hopsatta predikstolen tills den föll i bitar.³³ Nya medlemmar fick meritera sig genom olika befängda 'prov', som kunde bestå i att till exempel slå kullerbytta, stöta peppar eller kyssa en porslinshund (Carlsson 2006, s. 41).

Också från ickeklerikalt håll höjdes röster mot Dalins texter. En edi- tionsprincipiell åsikt som framfördes gick ut på att många av de dikter som medtagits i *Witterhets-Arbeten* aldrig borde ha inkluderats i utgåvan – något som Dalin visserligen inte kan hållas ansvarig för eftersom ut- gåvan är posthum. I tidningarna *Dagligt Allehanda* och *Stockholms Pos- ten* pågick mot slutet av 1777 en debatt där högljudda fördömanden av Dalins tillfällespoesi framlades av flera insändare. En av dem konklude- rar sålunda efter att ha fört ett resonemang:

Lärdomen blifwer denna: at et wittert Snille, som låter inleda sig at göra dageligt handtwerk af Occasions- och Societets-Piecers [tillfälles- och sällskapsstyckens] författande, öfwer alla de förnäma och ansenliga Personer som hedra honom med sin bekantskap, och öfwer deras små kräk, Apor och Papegojor o.s.w., han ikläder sig dymedelst egenskap af en slags gycklare [...]. (Citerat efter Hansson 1964, s. 216.)

IV

Det är vanligt förekommande att Guds namn uteslutits i Dalins tillfällesdikter då det med Hanssons ord «förekommer i alldagliga, förstärkande uttryck eller då sammanhanget varit skämtsamt» och att utgivarna med detta förfarande har velat «tillfredsställa den andliga censurens målsmän.» (Hansson 1963, s. 197). (Även interpunktionen har ibland ändrats, så att ett kommatecken blivit ett utropstecken och så vidare.)

Häri finner man orsaken – för att nu ge några exempel – till att raden «Jo Gud, Min Siäl, får man *respect*.» har ändrats till «Jo, jo, min själ, får man *respect*.», att raden «Här är en tid, be Gud bewara,» har ändrats till «Här är en tid, ack! oss bewara!» och att raden «Gudz änglar stå dem bj, som mera äro kalla,» har ändrats till «Små Änglar stå dem bi, som mera äro kalla,». (Citerat efter Hansson 1963, s. 198 f.)³⁴ Även bibliska väsen har man känt sig manad att byta ut. I följande rader i en bröllopsdikt på tysk-svensk rotvälska får vi ett typexempel på detta: «und alle *Cherubims* bey schönster *instrument* / ein *contra dans* gemacht und dir ein *compliment*.». Där har «*Cherubims*» bytts mot «*Cavaliers*» (ibid., s. 199), vilket ger dikten en mer materiell och världslig karaktär.

Uttrycket «Guds barn» i betydelsen «människor», «folk», «varelser» har i flera fall ändrats till «små barn» eller «goda barn», något som medfört uppenbara innehållsmässiga försämringar (ibid.). I en dikt talas det sålunda om «*rhumatisme* och wärk, som kan Guds barn bedröfwa,», vilket har ändrats till «*rhumatisme* och wärk, som kan Små Barn bedröfwa,». Än besynnerligare är följande ändring i en prosatext om kork och korkskruvar, där det i originalet talas om att «kork-skrufwen stundom kan brukas til Gudz barns fågnad och nytta,», men där det i *Witterhets-Arbeten* står: «Korkskrufwen stundom kan brukas til goda Barns fågnad och nytta.» (ibid.).

I det egenhändiga manuskriptet till en gravdikt över en hund (eller ett versifierat gravtal eller en parentation över en hund), «En Anonymi Rim, öfwer den Rara Kersti Berg i liuset framgifwen af *Petro Långhundriandro Theol: Studioso*»,³⁵ finns några närgångna anspelningar på prästerskapet. Dalin hade börjat angripa prästerna redan i *Then Swänska Argus* – så sker till exempel i det förbjudna ark N:o 15.³⁶ I manuskriptet till «En Anonymi Rim...» som daterar sig till 1735, står den klerikala kritiken i betydligt klarare dager än i den tryckta versionen i *Witterhets-Arbeten*.³⁷ Originalmanuskriptet citeras först; där heter det på ett ställe:

Dock på det J ej må klaga,
Wil iag nu på präste wis,
seija något til Ert pris:³⁸

Samma rader i den tryckta versionen lyder:

Dock på det J ej må klaga,
Wil jag nu på brukligt wis
Säga något til Ert pris: (Dalin 1767, IV, s. 31)

Här har som synes det polemiska och skämtsamma «präste wis» ändrats till det vittfamnande och intetsägande «brukligt wis». Litet längre fram i manuskriptet finns formuleringen:

nögd och trygg hon alltid hwilat,
som en bisp i stilla bädd.³⁹

Samma rader i den tryckta versionen lyder:

Nögd och trygg hon alltid hwilat,
Som en Fogde på sin bädd. (Dalin 1767, IV, s. 34)

I båda fallen driver Dalin med makten och överheten – men att som i de senast citerade raderna jämföra en hund med en stiftsherde var skändligare än att jämföra detta djur med en fogde, som tillhörde den världsliga

sfären. Frispråkighet beträffande de religiösa och klerikala ämnesområdena var farligare än frispråkighet i politiska frågor.⁴⁰ Det kunde rent av leda till döden (Warburg 1884, s. 449).

Petrus Långhundriander, som den fiktive författaren kallas (vilken sannolikt tänks ha tagit eller fått sitt namn efter fosterbygden, Långhundra härad i Uppland), är ett i raden av Dalins många alter ego. Prästen Mose Lambsenius (som i ett servilt brev till en grevinna rekommenderar sin systerson Thomas Skenhelius till ett pastorat)⁴¹ och fornforskaren Arngrim Berserk (namnet är avsett att föra tankarna till rudbeckianen Eric Julius Björner)⁴² är andra exempel. Dalin har en stor böjelse för att inta roller och anlägga masker i sin variationsrika tillfallesdiktning. Han gör påfallande ofta bruk av olika författaridentiteter eller så kallade heteronymer.

Manuskriptets «*Theol: Studioso*» framstår som något mer explicit än «*Homil. Studioso*» i *Witterhets-Arbeten*, som är en förkortning för homiletikstuderande – en person som går och lär sig konsten att tala och predika och som med tiden skall bli präst. I dikten sägs bland annat, att ju mer en präst får för en likpredikan, desto bättre blir den – prästerskapet är med andra ord girigt. Dalins kritik var inte obefogad. En präst kunde erhålla mer än en hel årslön för en predikan över en högt uppsatt person (Ridderstad 1980, s. 29).

Om en vers eller en strof är särskilt konstig eller obegriplig, är ibland skälet till det att utgivarna modifierat den ursprungliga ordalydelsen. I *Witterhets-Arbeten* är de två sista raderna i hundgravdikten «*Grafskriff*» mycket besynnerliga, och de har visat sig vara grovt förvanskade.⁴³ Där kallas dikten «*Graf-Skrift öfwer den rara Fru MINNE, Den 5 Julii 1747*». De två raderna lyder i originalmanuskriptet:

Gud gif hennes fru glädie och gamman,
så kan det wara lika godt. *Amen*.⁴⁴

I den vanställda versionen i *Witterhets-Arbeten* lyder samma rader:

Jag önskar hennes Fru glädje och gamman!
Så kan det wara lika godt om Amman. (Dalin 1767, IV, s. 414)

Det är anmärkningsvärt men samtidigt betecknande att den skämtsakrala tonen i den tryckta versionen av den här dikten är raderad. Utgivarna har som framkommit censurerat åtskilligt av innehållsligt bärande partier i Dalins texter där han utgjuter löje över prästerskapet. Även det avsiktligt pekoralistiska rimpåret gamman/amen går ju tyvärr förlorat i deras version av dikten.⁴⁵ De två sista raderna i Dalins manus är formulerade som en bön, där diktjaget vänder sig till Gud. I den tryckta versionen är bönen borta och i stället klingar dikten ut i en allmän önskan, där diktjaget riktar sig till tikens ägare. Därpå följer den absurda raden «Så kan det vara lika godt om Amman» – en formulering som det är vanskligt att avgöra varför utgivarna valt. Möjligen skulle det kunna handla om ett försök från utgivarnas sida att *antyda* någonting om den egentliga ordalydelsen. I så fall är ordet «Amman» ett slags kod- eller igenkänningsord för «Amen», men om detta kan vi ingenting säkert veta. Ordet «Amen» är, då det förekommer i andra texter, ofta utbytt mot någonting annat, vanligen «Eja», ett enligt *Svenska Akademiens ordbok* poetiskt och arkaiskt uttryck för känslor och sinnesrörelser, som kan användas såväl vid fröjd och förtjusning som vid sorg och klagan.⁴⁶ Att «Amen» ersatts med «Amman» förekommer ingen annanstans.

*

Censorns uppgift var som antytts inte enbart att uppmärksamma och hejda texter som han ansåg var olämpliga för allmänheten att ta del av – av moraliska eller andra anledningar – utan han kunde också hjälpa författare som han ansåg befann sig på hal is eller vars texter bedömdes vara av språkligt dålig kvalitet. Det senare gällde framför allt Rosenadler och Benzelstjerna, som inte sällan gav order om stilistiska och språkliga ändringar.⁴⁷

Dalin blev föremål för såväl Rosenadlers som Benzelstjernas ihärdiga välvilja, och flera av hans texter genomgick förändringar långt före tillkomsten av *Witterhets-Arbeten*. Dalin brevväxlade med Rosenadler om både stilen och innehållet i *Then Swänska Argus*.⁴⁸ Det är för övrigt en både hövlig och hjärtlig brevväxling. Dalin fick ibland anvisningar om att korrigera olika avsnitt i sina texter. Censorn hade en kvalitetssäkrande roll, och därför var det långt ifrån alla som yrkade på att censornsämbetet

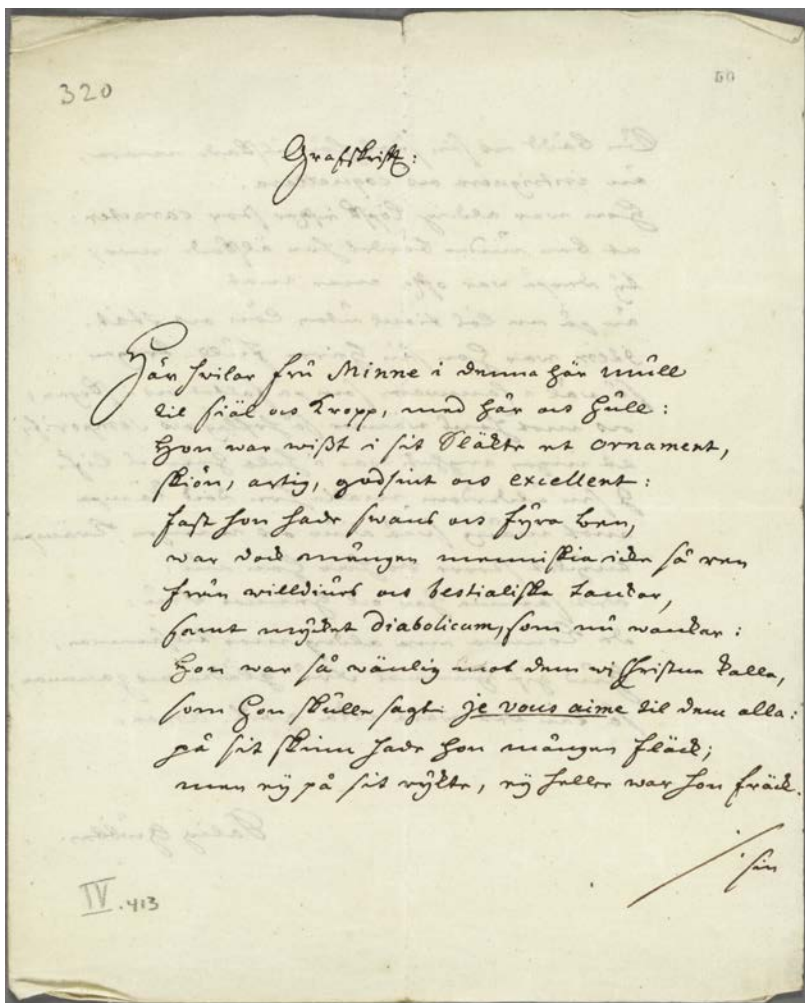

Bild 2. Olof von Dalins manuskript till «Grafskrift», gravdikten över tiken fru Minne, i Rål. fol. 145b, Kungl. biblioteket, Stockholm. Foto: Kungl. biblioteket.

skulle avvecklas. I Benzelstjernas censorsjournaler finns anteckningar som vittnar om att han haft formella synpunkter på några av Dalins tillfällesdikter – sådana som alltså var avsedda att tryckas och inte endast cirkulera i handskrivna dupletter, vilket var eller blev fallet med majoriteten av hans dikter.

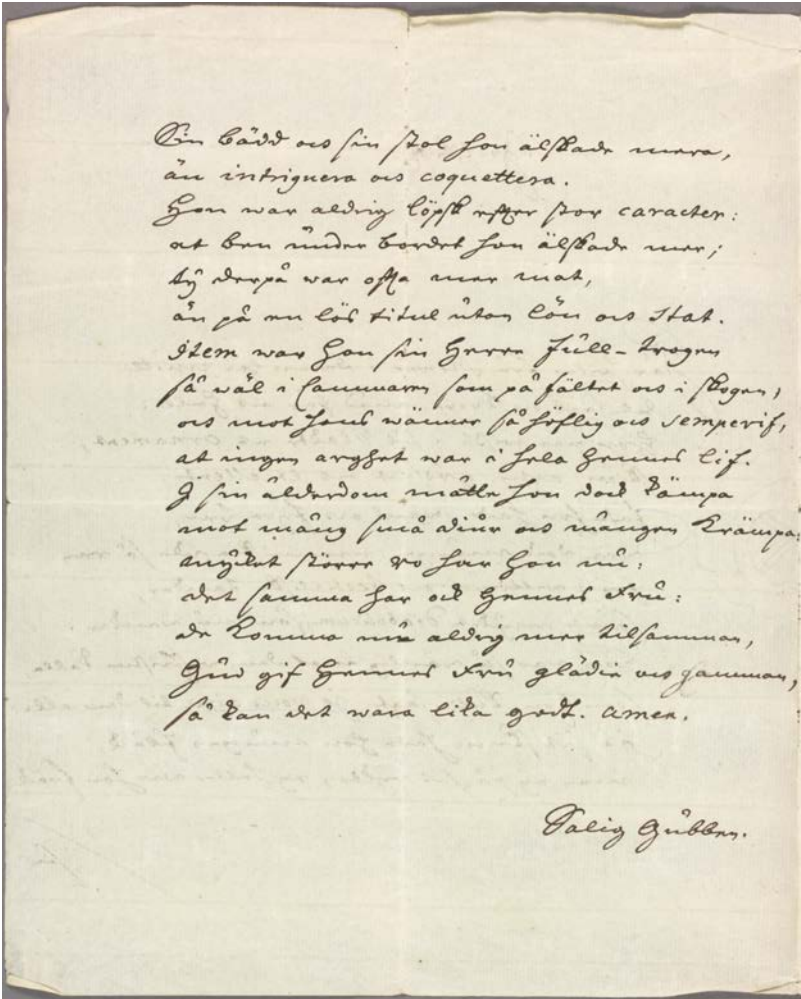

Bild 3. Dikten över Minne är undertecknad «Salig Gubben», den mest frekventa av Dalins många alter ego. Foto: Kungl. biblioteket.

Angående en begravningsdikt över baron Carl Sture som avled 1739 skriver Benzeltjärna: «Påminne om de orden i den sista strophen / din [Du] sälla siäl som i din högd / nu ser den flärd och falska frögd etc. / Han [Dalin] ändrade det därpå således / nu *slipper* se den [wår] falska frögd.»⁴⁹ Det rör sig här om en anmodan om en språklig förändring eller

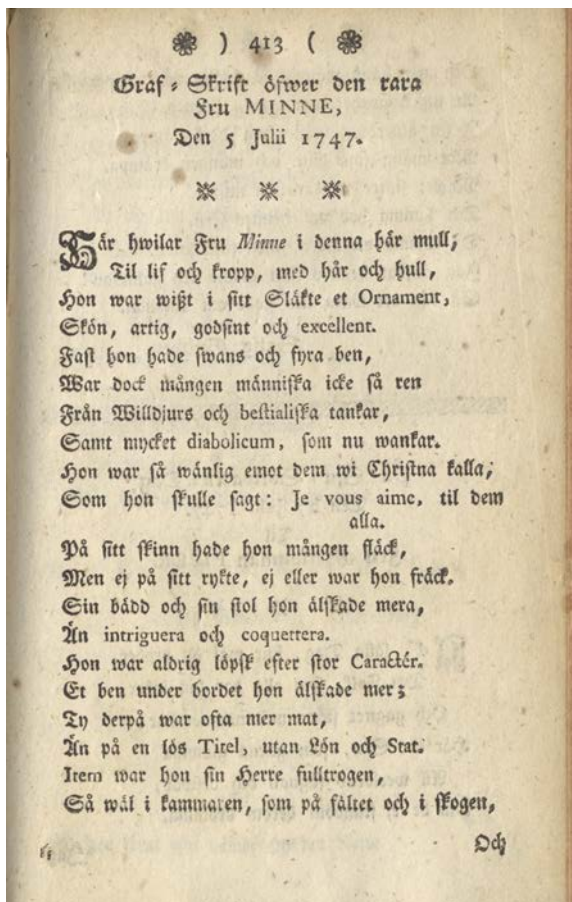

Bild 4. I Dalins Witterhets-Arbeten (del IV s. 413 f.) har «Grafskrift» givits en mer utförlig titel, «Graf-Skrift öfwer den rara Fru MINNE, Den 5 Julii 1747». Foto: Lunds universitetsbibliotek.

‘rättelse’ av texten, som i *Witterhets-Arbeten* sedan fick kvarstå. Benzelsstjerna fann det möjligen dunkelt eller ologiskt att den döde från det hinsides kunde betrakta det som sker bland de levande. Att den avlidne «slipper se» den timliga världens «falska frögd» kan uppfattas som en klarare och mer ändamålsenlig formulering.

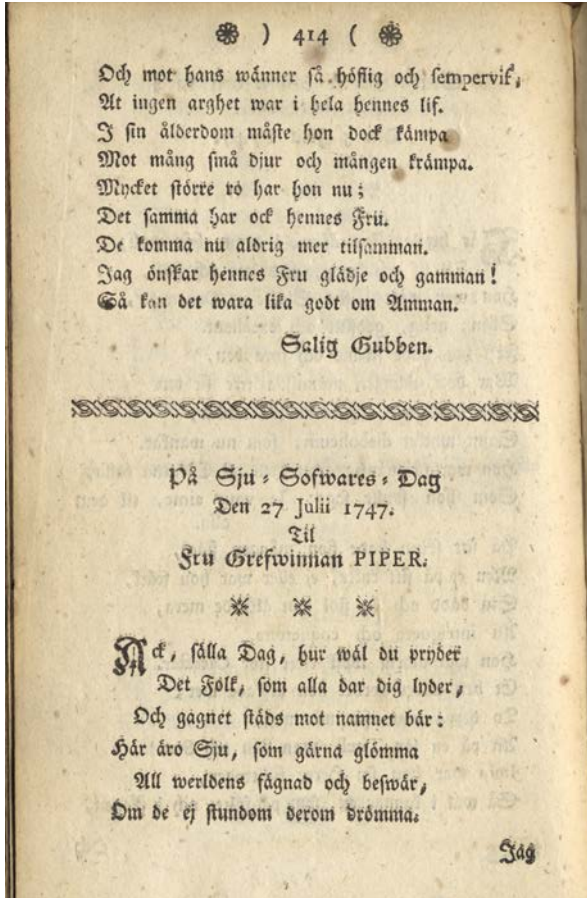

Bild 5. Dalins avsiktligt pekoralistiska rimpar gamman/amen går förlorat i Witterhets-Arbeten», där «Amen» bytts ut mot «Amman». Foto: Lunds universitetsbibliotek.

Likaså formella men mer genomgripande ändringar genomdrevs av Benzelstjerna i några rader i en gravdikt från 1741 över greve Magnus Julius De la Gardie. I Dalins originalmanuskript till dikten läser vi:

ty skall den heder hos oß qwar
med redligheten bo tillika

och afwund för dit minne wika
som Ryßen för din farfars far.⁵⁰

I *Witterhets-Arbeten* lyder samma rader:

Ty skal Din Hogkomst hos oß qwar
En dygdig werld til tack förplikta,
Och afund för Din ära swikta,
Som *Muscow* för Din Farfars Far. (Dalin 1767, I:3, s. 75)

Censor Benzelstjerna har här endast antecknat att han «i stället för Rys-sen satt *Ryssar*» ([L. Bygdén och E. Lewenhaupt (utg.)], II, 1884, s. 151), och även det tidigaste trycket av dikten överensstämmer i stort sett med originalet (jfr Hansson 1963, s. 217).⁵¹ Skälet till att versionen i *Witterhets-Arbeten* är annorlunda utformad än grundtexten torde vara att dikten ändrats av politiska anledningar (jfr *ibid.*). Eftersom Benzelstjerna uppger sig enbart ha bytt ut Dalins «Ryßen» mot «*Ryssar*», torde den övriga revisionen ha utförts av någon annan. Som framkommit kunde även andra instanser och personer framlägga synpunkter på de presumtiva tryckalstren, vilket i så fall förklarar varför versionen i utgåvan är annorlunda utformad än både Dalins manuskript och Benzelstjernas version. Den döde var en stridbar och mäktig hattpolitiker, och förmodligen har den eller de som arbetat om dikten tillhört det andra av Frihetstidens två partier.⁵²

V

Nordisten och filologen Erik Noreen har talat om det litterära konstverkets *rättslöshet*.⁵³ Det finns gott om rådbåkade texter i litteraturhistorien, och Dalins manuskript har utsatts för åtskilliga operationer. *Witterhets-Arbeten* är som framkommit en otillförlitlig produkt, som bör användas i vetenskapliga sammanhang endast om det inte finns originalmanuskript att arbeta med. Kritiken av den klerikala maktsfären ter sig i utgåvan blek jämfört med formuleringar i författarens handskrifter. I de ocensurerade dikterna framstår Dalin – med Sven G. Hanssons ord – som «sin tids kanske ivrigaste och talangfullaste vedersakare av präs-

terna; hans kritik av det andliga ståndet har inte varit inskränkt till vissa perioder av hans liv utan är tvärtom ett genomgående och utmärkande drag i hans författarskap.» (Hansson 1963, s. 231).

I en snar framtid kommer Ingemar Carlssons vetenskapliga edition av författarens tillfällespoesi av trycket. Då kommer vi att, så långt det är möjligt, kunna ta del av en ocensurerad Dalin. Tills dess måste en rättvis bedömning av Dalins vittra produktion grunda sig på hans manuskript.

Noter

- 1 Föreliggande uppsats har skrivits inom ramen för projektet «Rolldiktningens poetik och sammanhang. Olof von Dalins tillfällesdiktning», finansierat av Vetenskapsrådet. Jag studerar där Dalin bl.a. som poetisk debattör och driver tesen att han genom att anta en rad identiteter och hållningar gör viktiga inlägg i sin tids politiska, estetiska och religiösa diskussion.
- 2 Termen «tillfällighetspoesi» som ibland fortfarande används bör undvikas: som Per S. Ridderstad konstaterat är det inte tillfälligheter som lockat fram dessa dikter, utan tillfällena. Per S. Ridderstad, «Vad är tillfällesdiktning? En kort översikt», *Personhistorisk tidskrift* 1980 [s. 25–41], s. 26.
- 3 Olof von Dalin, *Witterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art*, I–VI, Stockholm 1767. Utgåvan omfattar drygt 3000 sidor. En modern och grundligt kommenterad utgåva med prosatexter av Dalin är *Sagan om hästen och annan prosa. Urval, inledning och kommentarer* Sven G. Hansson, Stockholm 1977.
- 4 Jfr [Jonas Böckman & Olof Dahlström], «Företal», Olof von Dalin, *Witterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art*, I, Stockholm 1767 [s. I–XII], s. [VIII].
- 5 Ingemar Carlsson, «Olof von Dalin. Hovskalden», *Drottning Lovisa Ulrika och Witterhetsakademien*, red. Sten Åke Nilsson, Kungliga Witterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm 2003 (= Carlsson 2003:a).
- 6 Georg Gezelius, «Olof (von) Dalin», *Försök til et biographiskt lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män*, I, Stockholm 1778 [s. 220–222], s. 220 f.
- 7 [Bengt Bergius (utg.)], *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif*, I–VIII, Stockholm 1755–1757 och [Bengt Bergius (utg.)], *Allahanda*, I–III, Stockholm 1757–1758. Båda verken innehåller stora mängder Dalindikter, men utan att det framgår att de är av Dalin. – I sina självbiografiska anteckningar berättar Bengt Bergius att han ändrade titeln på antologin från *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif* till *Allahanda* eftersom han, på goda grunder, befarade att Kanslikollegium skulle förbjuda verket. Se [Bengt & Peter Jonas Bergius], «Bröderna Bergius' självbiografiska anteckningar. Med inledning och förklarande anmärkningar », utg. Arne Holmberg, *Personhistorisk tidskrift* 1944 [s. 79–106], s. 94.
- 8 Abraham Cronholm [sign. C–M.], «Olof von Dalin », *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, IV, Upsala 1838 [s. 39–49], s. 42.
- 9 Sven G. Hansson, «Olof von Dalins Witterhets-Arbeten. Tillkomst, textkaraktär, mottagande», *Samlaren* 1962–1964, s. 195–231, 176–231, 192–218. Hansson presenterade först sin forskning i en licentiatavhandling 1958.

- 10 Hansson 1963, s. 210. – I *Olof von Dalins Poetiska Arbeten* (1782–1783) återges i stort sett alla ändringarna i Böckmans och Dahlströms edition, men utgivaren har även företagit egna 'förbättringar'. *Olof von Dalins Poetiska Arbeten*, I–II, utg. Per Rudin, Stockholm 1782–1783. Se även *Valda skrifter af Olof von Dalin*, utg. Elis Wilhelm Lindblad, Örebro 1872.
- 11 Rudolv Körner, «Dalin och krigspolitiken», *Samlaren* 1948 [s. 114 f.], s. 114.
- 12 Se diskussionen i Jerome McGann, *A Critique of Modern Textual Criticism*, Charlottesville 1992 (1983), s. 34 f., 43 f. et passim. Se även Johan Svedjedal, «Textkritisk litteraturteori. Några linjer i svensk och anglosaxisk textkritisk debatt», *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 september 1990*, red. Barbro Ståhle Sjönell, Svenska Vitterhetssamfundet, Stockholm 1991 [s. 42–78], s. 59 ff. och Barbro Ståhle Sjönell, «Svenska Vitterhetssamfundets grundregel och dess undantag», *Vid texternas vägskaal. Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt nätverk för editionsfilologer 16–18 oktober 1998*, red. Lars Burman och Barbro Ståhle Sjönell, Nordiskt nätverk för editionsfilologer. Skrifter. 1, Stockholm 1999 [s. 9–21], s. 12.
- 13 Rålambska samlingen i Kungl. biblioteket innehåller även Dalinautografer.
- 14 Se L[eonard] Bygdén, «Några anteckningar rörande Censurväsendet i Sverige», *G. Benzeltjernas censorsjournal 1737–1746. Utgifven af L. Bygdén och E. Lewenhaupt, med inledning af L. Bygdén och register af E.H. Lind*, Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet 6, III, Stockholm 1885 [s. I–XXVI], s. II ff.
- 15 Johan Hirschfeldt, «Den återerövrade tryckfriheten 1809 – något att bry sig om i dag?», *Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv*, red. Margareta Brundin och Magnus Isberg, Sveriges riksdag, Stockholm 2009 [s. 373–414], s. 376.
- 16 Otto Sylwan, «Nils von Oelreich såsom censor librorum», *Historisk tidskrift* 1893 [s. 123–156], s. 153; artikeln återfinns i delvis omarbetat skick i författarens *Från stängspiskans dagar. Kulturhistoriska skisser* (1901). Om censurpolitik och granskningsprinciper under frihetstiden, se även Thomas von Vegesack, *Smak för frihet. Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*, 2:a uppl., Stockholm 2001 (1995), s. 11–61, och för en längre framställning Anders Burius, *Ömhet om friheten. Studier i frihetstidens censurpolitik*, Inst. för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet: skrifter nr 5, diss. Uppsala 1984. Se även Josef Edströms licentiatavhandling, *Tryckfrihetstanken i svensk politik 1755–1762*, [s.l.] 1953.
- 17 Ruth Nilsson, *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren*, Kvinnohistoriskt arkiv 10, diss. Lund 1973.
- 18 Daniel Möller, *Fänad i helgade grifter. Svensk djurgavpoesi 1670–1760*, diss. Lund 2011.
- 19 Se Janne Charlesens arbete, *Strickerska bröllopsverserna. Slagträ mellan hattar och mössor. Något om frihetstidens politiska stridigheter*, Karlshamn museums skrifterserie 4, Karlshamn 1994, s. 5 f. et passim.
- 20 Ulrica Elisabet von Hauswolffs födelse- och dödsår är för mig okända.
- 21 Bengt & Agneta Åhlén, *Censur och tryckfrihet. Farliga skrifter i Sverige 1522–1954*, Stockholm 2003, s. 81, nr 17:239.
- 22 Se t.ex. P.G. Berg & Wilhelmina Stålberg (utg.), *Anteckningar om svenska qvinnor*, Stockholm 1864–1866, s. 173. – Stagnell (som var en bror till Erik Johan Stagnelius' farfar) är ett namn i den svenska teaterhistorien; han skrev komedier och

- farser, bl.a. *Baron Sjelfklok och Fröken Granlaga* (1753) och *Jesper Hjernlös* (1756). Se Bror Olsson, «Johan Stagnel», *Kalmar stifts herdaminne. Det gamla Kalmar-stiftets Klerus från äldsta tider till våra dagar*, I, Kalmar 1951, s. 178–184.
- 23 Robert Darnton, *The Business of Enlightenment. A Publishing History of the Encyclopédie, 1775–1800*, Cambridge, Mass. & London 1979, s. 8.
  - 24 Ibid. – Originallets «diguisé» är här rättat till «disguised».
  - 25 [Johan Stagnell (?) (sign. J - - S - -)], «Grafskrift öfwer Kyrkoherden [...] Johan Ahlbaum [...] 1762 [...]», *Stockholms Posten* 17/12 1785 (nr 293). Se även Isak Fehr, *Studier i Frihetstidens vitterhet. Den politiska visan jämte meddelanden om censuren och utländsk litteratur i Sverige*, diss. Uppsala 1883, s. 80 f., not 3.
  - 26 1766 års tryckfrihetsförordning upphävdes av Gustav III genom en kunglig förordning 1774. Burius 1984, s. 279 ff.
  - 27 Sylwan 1893, s. 127 f., 142 f. et passim; se även Hansson 1963, s. 179.
  - 28 Se t.ex. Hansson 1962, s. 210. «I praktiken hade landet [...] fått två konkurrerande censurinstitutioner», menar Tomas von Vegesack (2001, s. 21).
  - 29 Om Hauswolffs se Gunnar Hellström, *Stockholms stads herdaminne från reformationen intill tillkomsten av Stockholms stift. Biografisk matrikel*, Stockholm 1951, s. 321 f. Skriften «Nödiga påminnelser emot de så kallade Små-Saker» är veterligen inte tryckt, utan torde endast ha existerat i handskrift.
  - 30 Citerat efter Edv[ard] Leufvén, *Upplysningstidens predikan. 1: Frihetstiden*, Stockholm 1926, s. 92.
  - 31 Trots att Dalins manuskript ofta tillkom i slutna sällskap letade de sig ut ur dessa kretsar, vilket resulterade i att många tillfällesdikt av författaren finns bevarade i fem versioner eller fler, ibland åtskilligt fler. Se min artikel «Sjuttonhundratals-handskrifter i rörelse. Olof von Dalins diktmanuskript och deras publiceringssammanhang», *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2014:3–4, s. 69–81.
  - 32 Ingemar Carlsson, *Olof von Dalin som tecknare*, Varberg 2003, s. 97 (= Carlsson 2003:b). Se även densamme, *Hovskalden Olof von Dalin i konflikt och knipa. En hovkansler, rikshistoriker, författare och poet i konflikt med politiker, präster, fornforskare och andra författare*, Varberg 2006, s. 41 ff.
  - 33 Karl Warburg, *Olof Dalin. Hans lif och gerning*, Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796, 59, diss. Uppsala, Stockholm 1884, s. 404, noten, med hänvisning till «en anteckning af Nordin», dvs. Carl Gustaf Nordin (1749–1812); se även Carlsson 2003:b, s. 100.
  - 34 Samtliga hos Hansson återgivna Dalincitat har kontrollerats mot Dalins egenhändiga manuskript och mot *Witterhets-Arbeten*. Den s.k. tyska stilen, som när den är tryckt även kallas frakturstil, återges på vedertaget sätt med antikva och antikvan med kursiv. (Kursiveringarna är således mina.)
  - 35 KB, Dalin: autografsamlingen: «Egenhändigt. Från Riksarkivet dec. 1898. I sept. 1953 överflyttad från Personverser!» (Hundgravdikten har m.a.o. varit katalogiserad under personverserna på RA.)
  - 36 Se *Then Swänska Argus. III: Inledning och kommentar samt ordlista*, utg. av Bengt Hesselman och Martin Lamm, Svenska författare utg. av Svenska Vitterhets-samfundet I, Stockholm 1919, s. 125 ff.
  - 37 Jfr Hansson 1963, s. 206, som är den som först uppmärksammar detta. Om denna dikt se vidare Möller 2011, s. 198–208.
  - 38 KB, Dalin: autografsamlingen.
  - 39 KB, Dalin: autografsamlingen. Se hela dikten i bilaga 5 i Möller 2011, s. 365 ff.

- 40 Jfr Hansson 1963, s. 185. – Det är i sammanhanget värt att notera att Carl Michael Bellman i sin självbiografiska skiss från 1794, *Lefwerne*, lapidariskt nämner att han «skrifwit en numera sällsynt skrift – *Månan*; ett enda ord censurerat af den store von Dalin –.» *Carl Michael Bellmans skrifter*. XVI: *Politisk och patriotisk diktning. Kommentar*, Standardupplaga utg. av Bellmannsällskapet, Stockholm 2000, s. 16. Bellman syftar på sin 67 strofer långa politiska satir som utkom anonymt 1760 och där Dalin i strof 22 före tryckningen i syfte att antecipera de bokgranskande instanserna skall ha ändrat 'predikstol' till 'lärostol' i raden «**Skomakarn** steg på Läro-stolen». Se vidare Ingemar Carlsson, «Dalins och Bellmans första möte», i James Massengale, *Ämmeswennen & Hofskalden. Om sambandet mellan Olof von Dalin och Carl Michael Bellman. Med inledning av Ingemar Carlsson*, Olof von Dalinsällskapet, Varberg 2013, s. 9–21.
- 41 Se Dalin 1767, IV, s. 436 f. Med namnet Mose Lambsenius anspelar Dalin på den pietistiska sångsamlingen *Mose och Lambsens Wisor*, som utkom första gången 1717. Det är ett citat ur Uppenbarelsboken 15:3, och den ursprungliga titeln utan 'b' var *Mose och Lamdens Wisor*. Verket finns i minst 19 utgåvor fram till 1868, enligt Oscar Lövgrens *Psalmb- och sånglexikon* (1964).
- 42 Se prosaskriften «Wisdoms-Prof, Eller Herr Arngrim Berserks Förträffelige Tankar Öfwer Et Fynd i Jordan» (1767, II:4, s. 75–100), där Dalin låter «uppläggaren» (dvs. utgivaren) skriva ett förord. Även «Antiquario Lovöensi» Olavus Björnerus syftar på Björner (1696–1750).
- 43 Om denna dikt se vidare Möller 2011, s. 208–214, och Hansson 1963, s. 200.
- 44 Olof von Dalin, «Grafskriff», KB, Rål. fol. 145b, s. 50 f., här s. 51.
- 45 Om Dalin och viljan att skriva valhänt, se Daniel Möller, *Pekoralpastischen: en Dalinsk innovation. Om det avsiktliga pekoralet hos Olof von Dalin*, Anförande vid Svenska Vitterhetssamfundets årsmöte den 21 maj 2014, Stockholm 2015.
- 46 *Svenska Akademiens ordbok*, VII, «Eja», spalt E 350 f., Lund 1925.
- 47 Bygdén 1885, s. XVIII; Hansson 1963, s. 216 f.
- 48 Angående Dalins och Rosenadlers ordväxling om veckotidskriften, se Mats Malm, *Poesins röster. Avlyssningar av äldre litteratur*, Stockholm/Stehag 2012, s. 35–40.
- 49 [L. Bygdén och E. Lewenhaupt (utg.)], *G. Benzeltjernas censorsjournal 1737–1746. Utgifven af L. Bygdén och E. Lewenhaupt, med inledning af L. Bygdén och register af E.H. Lind*, Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet 6, I, Stockholm 1884, s. 90. Se även Hansson 1963, s. 217, not 4, som menar att censorn förmodligen citerat ur minnet och inte kommit ihåg den exakta ordalydelsen.
- 50 Olof von Dalin, «På Hans Excellence Gref DelaGardies grafsten», KB, Rål. fol. 145b, s. 17. Greve Magnus Julius De la Gardie (1669–1741) var generallöjtnant, hattpolitiker och riksråd; se Ingemar Carlsson, *Parti – partiväsen – partipolitiker 1731–43. Kring uppkomsten av våra första politiska partier*, Stockholm Studies in History 29, Stockholm 1981, s. 194 f. Som Carlsson gjort mig uppmärksam på syftar formuleringen «din farfars far» på den i Reval födde Jacob De la Gardie (1583–1652), vars krigsinsatser österut, inte minst mot ryssarna, var betydande – han intog bl.a. Novgorod 1611. Jacob De la Gardies morfar var Johan III.
- 51 Separattryck i KB:s samlingar (Personverser 1741 fol. nr 42): «På Graf-Stenen Öfwer Hans Kongl. May:ts Och Sweriges-Rikes Högt-Betrodde Man, Råd Och Öfwerste-Marskalck, Den Högwällborne Grefwen, Herr Magnus Julius De La gardie, Som Saligen afsomnade i Stockholm den 28 April 1741».
- 52 Se vidare Hansson 1963, s. 217, not 2 och 2a och där anförd litteratur.

- 53 Se Erik Noreen, «Det rättslösa konstverket. Praktisk textkritik», i författarens *Från Birgitta till Piraten. Litteraturstudier av en filolog*, Stockholm 1942, s. 12–23.

Bibliografi

Otryckt material

Kungl. biblioteket, Stockholm

- Dalin, Olof von: «En Anonymi Rim, öfwer den Rara Kersti Berg i liuset framgifwen af Petro Långhundriandro Theol: Studioso» [1735] (Autografsamlingen)
 Dalin, Olof von, «På Hans Excellence Gref DelaGardies grafsten» [1741], Rål. fol. 145b, s. 17
 Dalin, Olof von, «Grafskriff» [1747], Rål. fol. 145b, s. 50 f.

Tryckt material

- [Bellman, Carl Michael], *Carl Michael Bellmans skrifter. XVI: Politisk och patriotisk diktning. Kommentar*, Standardupplaga utg. av Bellmansällskapet, Stockholm 2000
 Berg, P.G. & Stålberg, Wilhelmina (utg.), *Anteckningar om svenska qvinnor*, Stockholm 1864–1866
 [Bergius, Bengt (utg.)], *Små-Saker Til Nöje och Tidsfördrif*, I–VIII, Stockholm 1755–1757
 [Bergius, Bengt (utg.)], *Allahanda*, I–III, Stockholm 1757–1758
 [Bergius, Bengt & Peter Jonas], «Bröderna Bergius' självbiografiska anteckningar. Med inledning och förklarande anmärkningar», utg. Arne Holmberg, *Personhistorisk tidskrift* 1944, s. 79–106
 Burius, Anders, *Ömhet om friheten. Studier i frihetstidens censurpolitik*, Inst. för idé- och lärdomshistoria, Uppsala universitet: skrifter nr 5, diss. Uppsala 1984
 Bygdén, L[eonard], «Några anteckningar rörande Censurväsendet i Sverige», *G. Benzelstjernas censursjournal 1737–1746. Utgifven af L. Bygdén och E. Lewenhaupt, med inledning af L. Bygdén och register af E.H. Lind*, Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet 6, III, Stockholm 1885, s. I–XXVI
 [Bygdén, L. & Lewenhaupt, E. (utg.)], *G. Benzelstjernas censursjournal 1737–1746. Utgifven af L. Bygdén och E. Lewenhaupt, med inledning af L. Bygdén och register af E.H. Lind*, Skrifter utg. af Svenska Literatursällskapet 6, I–III, Stockholm 1884–1885
 [Böckman, Jonas & Dahlström, Olof], «Företal», Olof von Dalin, *Witterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art*, I, Stockholm 1767
 Carlsson, Ingemar, *Parti – partiväsen – partipolitiker 1731–43. Kring uppkomsten av våra första politiska partier*, Stockholm Studies in History 29, Stockholm 1981
 Carlsson, Ingemar, «Olof von Dalin. Hovskalden», i Sten Åke Nilsson (red.), *Drottning Lovisa Ulrika och Witterhetsakademien*, Kungliga Witterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm 2003 (= Carlsson 2003:a)
 Carlsson, Ingemar, *Olof von Dalin som tecknare*, Varberg 2003 (= Carlsson 2003:b)

- Carlsson, Ingemar, *Hovskalden Olof von Dalin i konflikt och knipa. En hovkansler, rikshistoriker, författare och poet i konflikt med politiker, präster, fornforskare och andra författare*, Varberg 2006
- Carlsson, Ingemar, «Dalins och Bellmans första möte», i James Massengale, *Ämnesvannen & Hofskalden. Om sambandet mellan Olof von Dalin och Carl Michael Bellman. Med inledning av Ingemar Carlsson, Olof von Dalinsällskapet*, Varberg 2013, s. 9–21
- Charlesen, Janne, *Strickerska bröllopsverserna. Slagträ mellan hattar och mössor. Något om frihetstidens politiska stridigheter*, Karlshamns museums skriftserie 4, Karlshamn 1994
- Cronholm, Abraham [sign. C–M.], «Olof von Dalin», *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*, IV, Upsala 1838, s. 39–49
- Dalin, Olof, «På Graf-Stenen Öfwer Hans Kongl. May:ts Och Sweriges-Rikes Högt-Betrodde Man, Råd Och Öfwerste-Marskalck, Den Högwälborne Grefwen, Herr Magnus Julius De La gardie, Som Saligen afsomnade i Stockholm den 28 April 1741» (KB, Personverser 1741 fol. nr 42)
- Dalin, Olof von, *Witterhets-Arbeten, J bunden och obunden Skrif-Art*, I–VI, Stockholm 1767
- [Dalin, Olof von], *Olof von Dalins Poetiska Arbeten*, I–II, utg. Per Rudin, Stockholm 1782–1783
- [Dalin, Olof von], *Valda skrifter af Olof von Dalin*, utg. Elis Wilhelm Lindblad, Örebro 1872
- [Dalin, Olof von], *Then Swänska Argus*. III: *Inledning och kommentar samt ordlista*, utg. av Bengt Hesselman och Martin Lamm, Svenska författare utgivna av Svenska Vitterhetsamfundet I, Stockholm 1919
- Dalin, Olof von, *Sagan om hästen och annan prosa. Urval, inledning och kommentarer* Sven G. Hansson, Stockholm 1977
- Darnton, Robert, *The Business of Enlightenment. A Publishing History of the Encyclopédie, 1775–1800*, Cambridge, Mass., & London 1979
- Edström, Josef, *Tryckfrihetstanken i svensk politik 1755–1762*, duplicerad licentiatavhandling, [s.l.] 1953
- Fehr, Isak, *Studier i Frihetstidens vitterhet. Den politiska visan jämte meddelanden om censuren och utländsk litteratur i Sverige*, diss. Upsala 1883
- Gezelius, Georg, «Olof (von) Dalin», *Försök til et biographiskt lexicon öfver namnkunnige och lärde svenske män*, I, Stockholm 1778, s. 220–222
- Hansson, Sven G., «Olof von Dalins Witterhets-Arbeten. Tillkomst, textkaraktär, mottagande», *Samlaren* 1962–1964, s. 195–231, 176–231, 192–218
- Hellström, Gunnar, «Justus Christopher Hauswolff», *Stockholms stads herdaminne från reformationen intill tillkomsten av Stockholms stift. Biografisk matrikel*, Stockholm 1951, s. 321–322
- Hirschfeldt, Johan, «Den återerövrade tryckfriheten 1809 – något att bry sig om i dag?», *Maktbalans och kontrollmakt. 1809 års händelser, idéer och författningsverk i ett tvåhundraårigt perspektiv*, red. Margareta Brundin och Magnus Isberg, Sveriges riksdag, Stockholm 2009, s. 373–414
- Körner, Rudolf, «Dalin och krigspolitiken», *Samlaren* 1948, s. 114–115
- Leufvén, Edv[ard], *Upplysningstidens predikan*. 1: *Frihetstiden*, Stockholm 1926
- Malm, Mats, *Poesins röster. Avlyssningar av äldre litteratur*, Stockholm/Stehag 2012
- McGann, Jerome, *A Critique of Modern Textual Criticism*, Charlottesville 1992 (1983)

- Möller, Daniel, *Fänad i helgade grifter. Svensk djurgravpoesi 1670–1760*, diss. Lund 2011
- Möller, Daniel, «Sjuttonhundredtalshandskrifter i rörelse. Olof von Dalins diktmanuskript och deras publiceringssammanhang», *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2014:3–4, s. 69–81
- Möller, Daniel, *Pekoralpastischen: en Dalinsk innovation. Om det avsiktliga pekoralet hos Olof von Dalin*, Anförande vid Svenska Vitterhetssamfundets årsmöte den 21 maj 2014, Stockholm 2015
- Nilsson, Ruth, *Kvinnosyn i Sverige. Från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren*, Kvinnohistoriskt arkiv 10, diss. Lund 1973
- Noreen, Erik, «Det rättslösa konstverket. Praktisk textkritik», *Från Birgitta till Piraten. Litteraturstudier av en filolog*, Stockholm 1942, s. 12–23
- Olsson, Bror, «Johan Stagnel», *Kalmar stifts herdaminne. Det gamla Kalmarstiftets Kle-rus från äldsta tider till våra dagar*, I, Kalmar 1951, s. 178–184
- Ridderstad, Per S., «Vad är tillfällesdiktning? En kort översikt», *Personhistorisk tidskrift* 1980, s. 25–41
- [Stagnell, Johan (?)] (sign. J - - S - -), «Grafskrift öfwer Kyrkoherden [...] Johan Ahlbaum [...] 1762 [...]», *Stockholms Posten* 1785 nr 293
- Ståhle Sjönell, Barbro, «Svenska Vitterhetssamfundets grundregel och dess undantag», *Vid texternas vägskaål. Textkritiska uppsatser. Bidrag till en konferens anordnad av Nordiskt nätverk för editionsfilologer 16–18 oktober 1998*, red. Lars Burman & Barbro Ståhle Sjönell, Nordiskt nätverk för editionsfilologer. Skrifter. 1, Stockholm 1999, s. 9–21
- Svedjedal, Johan, «Textkritisk litteraturteori. Några linjer i svensk och anglosaxisk textkritisk debatt», *Textkritik. Teori och praktik vid edering av litterära texter. Fö-redrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 september 1990*, red. Barbro Ståhle Sjönell, Stockholm 1991, s. 42–78
- Svenska Akademiens ordbok*, VII, «Eja», spalt E 350–351, Lund 1925
- Sylwan, Otto, «Nils von Oelreich såsom censor librorum», *Historisk tidskrift* 1893, s. 123–156
- Vegesack, Thomas von, *Smak för frihet. Opinionsbildningen i Sverige 1755–1830*, 2:a uppl., Stockholm 2001 (1995)
- Warburg, Karl, *Olof Dalin. Hans lif och gerning*, Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1796, 59, diss. Uppsala, Stockholm 1884
- Åhlén, Bengt & Agneta, *Censur och tryckfrihet. Farliga skrifter i Sverige 1522–1954*, Stockholm 2003